

מחשבה קצרה על הדף הרב יחזקאל הרטמן

מסכת זבחים דף מב

נביא בזה שתי פנינים:

מ"ח הזאות דיוה"כ

במנין הזאות ביוה"כ, יש כמה דעות, והמספר הגבוה ביותר הוא מ"ח הזאות [שכוללות גם את שפיכת השירים].

הבעל הטורים (ויקרא טז, יד) מביא את הגמ' בסוטה (לו, א) שעל כל מצוה נכרתו מ"ח בריתות ע"פ החשבון הבא: בכל מצוה יש 'ברוך' בכלל ובפרט, וכן 'ארור' בכלל ובפרט, הרי בסה"כ 4. ובכל מצוה יש ארבעה חיובים - ללמוד ללמד לשמור ולעשות, הרי 4 כפול 4 בסה"כ 16. ושלוש פעמים נכרתה ברית עם בני ישראל - בסיני, בערבות מואב ובהר גריזים ועיבל, הרי 16 כפול 3 - עולה 48. ויש דעה שנייה בגמרא המוציאים את הר גריזים והר עיבל ומכניסים אוהל מועד, ונמצא לפי דעה זו דג' בריתות הם הר סיני, אוהל מועד וערבות מואב.

ומבאר הבעל הטורים לגבי יוה"כ: ט"ז הזאות על הכפורת כנגד ט"ז בריתות שנכרתו בסיני; ט"ז הזאות על הפרוכת כנגד ט"ז שבאוהל מועד; וט"ז על המזבח הזהב עם שיירי הדם שעל המזבח החיצון, כנגד ט"ז שבערבות מואב.

ויש להוסיף את דברי השם משמואל (שבועות תרע"ב) שג' הבריתות מקבילות לעומת ג' חלקי האדם - שכל, נפש, גוף (המקובלים מכנים אותם נשמה רוח נפש). ברית הר סיני היא נגד השכל; באהל מועד נגד הנפש (שהקבנות הן נפש תחת נפש ותוכו רצוף אהבה מבנות ירושלים); ערבות מואב מלשון ערבה שהוא חושך כנגד כוחות הגוף, והכוונה שישתלמו ישראל ע"י התורה בגוף ונפש ושכל להיות כולו קודש.

בשלושת המקומות הללו נכשלו ישראל בניסיונות: בסיני חטאו בעגל והוא נסיון של השכל (הנשמה). באוהל מועד נכשלו במרגלים, כנגד הנפש שהיה להם פחד לבוא לא"י. בערבות מואב חטאו בבנות מואב, כנגד הגוף.

כנגד זה יש ג' תקינות: משכן שילה כנגד השכל, יוסף בחי' הראש. בית ראשון כנגד הנפש. בית שני שחסר חמשה דברים כנגד הגוף.

ובצירוף הבעה"ט הדברים נפלאים, דבש"ל"ה איתא שקה"ק הוא כנגד השכל והנשמה, והפרוכת היא הדבר שמבדיל בין הנשמה לגוף, והיינו הרוח. ומה שמוחוץ לזה שייך לגוף האדם ולנפש. נמצא נפלא שכנגד הברית דסיני שהיא בבחינת השכל, יש את ההזאות בקה"ק כנגד הנשמה; וכנגד הברית באהל מועד בבחינת הרוח יש את ההזאות על הפרוכת המבדילה; וכנגד הברית בערבות מואב בבחינת הגוף יש את ההזאות על המזבח הפנימי והחיצון.

דף מב

מזבח פקוה טהרה

"אמר רבי יצחק אמר רבי יוחנן, הפיגול הנוותר והטמא שהעלן ע"ג המזבח, פקע איסור מהם. אמר רב חסדא מרי דכי' מזבח מקוה טהרה, אמר רבי זירא שמשלה בהן האור."

א) קיי"ל בנר חנוכה הדלקה עושה מצוה, ועל כן אם הנר כבה לאחר ההדלקה, לית לן בה. ומה ההסבר בכך, מבאר האבני נזר (או"ח סי' תקב) הדנה מקשים הפוסקים (שו"ת הכ"צ סי' פז ופני יהושע בשבת) למה הוצרכו לנס פך השמן, והרי טומאה הותרה בציבור. ותירצו דכיון דדחוייה, ומהדרינן אטהרה, עשה להם הקב"ה נס זה שיהיה בטהרה, להראות חביבותם. ומוכיח שם שענין הנרות מקביל למזבח, כשם שהמזבח נחשב כמקוה טהרה באישו, כך נרות המנורה, נמצא שבשעה שהנר הודלק, פקע איסור הטומאה מן השמן, וכמו דאמרין כאן שהמזבח מפיקע איסורו כשמשלה האור. וא"כ מה שלא רצו להשתמש בשמן טמא הוא משום רגע ההדלקה, דאח"כ נהפך טהור, נמצא שהנס נצרך עבור רגע ההדלקה בלבד, ומובן שהתקנה לדורות היתה "הדלקה עושה מצוה".

ב) בתפארת שלמה (פרשת פנחס) מפרש הגמ' כאן על דרך החסידות, בהקדם מה שמייסד שהצדיק משול למזבח, שצדיק הדור הוא בסוד מזבח המכפר על בני ישראל, וכן המזבח נקרא אריאל וגם הצדיקים נקראים כן. "זוה הרמז בדבריהם ז"ל, הפגול והנוותר והטמא, רומז על הנלווים לצדיק שיש בהם פגול נותר וטמא חלילה, אעפ"כ כשהעלן ע"ג מזבח עם הצדיק פקע איסור מהם, כי כל הנשמות הפסולין יש להם עליה ע"י הצדיק כמב' בספרים". וממשיך לבאר את דברי הגמ' "כשמשלה בהם האור" - שבמעשה בראשית נברא מקוה טהרה שנא' 'קונו המים אל מקום אחד, וצדיקים שותפים להקב"ה במעשה בראשית, ומה שנאמר "יהי אור" היינו הצדיקים שמטהרים את העולם ע"י האש. ומשמע שמרמז לחינוך שענין המקוה הוא לחזור למצב של "תוהו ובוהו... ורוח אלקים מרחפת על פני המים", כלומר לחזור למעשה בראשית. והצדיקים ע"י האש שלהם מחזירים את המציאות למעשה בראשית ומטהרים אותה.

דף מד

עולה מנין ת"ל זבח

מנין שבעולה יש פיגול ת"ל זבח, ושאינן שייריה נאכלין מנין, ת"ל זבח. מבואר שהמילה זבח יכולה להתייחס לעולה.

בפרקי דר"א (סוף פ"י) איתא על מה שנאמר ביונה "וייראו האנשים יראה גדולה את ה' ויזבחו זבח לה'" - וכי זבח זבחו - והלא אין מקבלין זבח מן העכו"ם, אלא זה הוא דם ברית שהוא כדם זבח, ונדרו ושלמו להביא איש את אשתו ואת כל אשר לו ליראת אלהי יונה ונדרו ושלמו."

ובפשטות ביאור קושיית הפרקי דר"א הוא, שהמילה 'זבח' פירושה שלמים, ועל כן קשה איך נאמר על אותם האנשים "ויזבחו זבח לה'", הרי אין מקבלין שלמים מהעכו"ם. ובספר אור הישר הקשה משם על מה שמבואר בסוגיין שהמילה 'זבח' יכולה להתפרש גם על עולה.

בספר שדה צופים מביא מקורות נוספים שזבח הוא עולה, ובראשם האבן

למה שכתב הבאר מים חיים (פרשת צו) לגבי מה שאמרה הגמ' כאן "דרוש וקבל שכר", ולא מובן מה החידוש בכך, והלא פשיטא שכל דבר תורה שלומדים יש בזה שכר, וכי אם אדם אין לו בית ולומד הלכות מזוזה לא יקבל שכר? אלא ודאי שלא עלה על לב מעולם לגרע שכר לימוד התורה בשביל מה שאינו נוהג עתה, כי שכר הלימוד הוא שכר אחר משכר המעשה. ומה שאמרו דרוש וקבל שכר היינו שעי"י שדורש, נחשב כאילו עשה את המצוה. שכאשר למד את עניני המצוה ותאב לקיימה, ואינו יכול לקיימה מחמת אונס, נחשב כאילו עשה. "קבל שכר" היינו שכר עשייה ממש.

ג. כל התורה היא מקשה אחת כדוגמת המנורה שנעשתה מקשה. אם אדם עוסק בתורה וחסר לו בה חלק, ממילא נחסר גם בהבנת שאר החלקים. ודומה הדבר למה שהביאו כאן התוס' שפוסקים הלכה בקדשים כאשר יש בזה לימוד לחלקים אחרים.

ועתה נקשר הדברים ליארצייט של הג"ר מאיר שפירא זצ"ל, שיסד את לימוד הדף היומי שענינו הוא לתת לכל יהודי אחיזה בכל התורה כולה, שהתלמוד הבבלי הוא תמצית כל התורה, והכל כלול בו. סוגיות ומסכתות שלא משמשה בהם יד הלומדים, עי"י תקנת הדף היומי, נעשו נחלת הרבים. וממילא לכל עם ישראל יש שייכות לכל המקשה של תורה.

דף מ

לשם השם, לשם ניחוח

לשם ניחוח - לשם הנחת רוח, לה' - לשם מי שאמר והיה העולם.

ובהבנת הדברים נשוב ונשנה מה שעסקנו בתחילת המסכת, בהקדמה לקדשים, ונאריך כאן יותר.

בספר שער התפילה לבעל הבאר מים חיים (תשובה בענין לשם יחוד ס' ד) מעיר שלכאורה כוונת "לשם השם", וכוננת "לשם ניחוח" הם אותו דבר ממש, ולמה נחשבות לשתי כוונות.

ומבאר, ששתי כוונות צריך להיות בעשיית המצוות: אחת שיכוין לצאת בעשייה זו מצות ה' שציוה במצות עשה זו. והשנית לכוין ענינה והטעם הפנימי שבה. וזהו אומרים "לשם השם - לשם מי שאמר והיה העולם" - כלומר לכוין לקיים בזה מצות ה' שציוונו בזה במצות עשה. "לשם ניחוח - לשם הנחת רוח לה'" - כלומר לכוין ענין המצוה וטעמה במה שבחר הקב"ה בזה וצוה אותנו על כך.

ונבאר את דבריו ע"פ דרכנו. הנה בתשובה זו עוסק הבאר מים חיים בענין 'לשם יחוד'. ולשון האמירה הזו היא: "לייחד שם י"ה בו"ה ביהודא שלים בשם כל ישראל". ואמנם הנוב"י הורה שלא לכוין כדי שלא לבא לידי טעות, אך אינו שולל את עצם הנוסח, ועל כן נגסה לבאר עצם האמירה.

ובשל"ה בכמה מקומות (תולדות אדם בית דוד כב; בית ה בית דוד ג) ביאר בזה, ונביא את הדברים כפי שהטעמים מו"ר הגר"מ שפירא זצ"ל.

הנה שם הו"ה מתחלק לשנים: "ה"ה הוא החלק ששייך לרצון העליון. ו"ה הוא צורת הגילוי של רצון ה' בתחתונים. פעמים שהגילוי התחתון מוסתר, וכפי שארע כתוצאה מהתנגדות עמלק, שאין השם שלם עד שיימחה זרעו של עמלק, ולכן נאמר "כי יד על כס י"ה", הו"ה אומר שעמלק פוגם בגילוי למטה, דהיינו בו"ה, אבל אין בכוחו לפגום בחלק העליון, שכן זה למעלה ממעשה התחתונים.

יתירה מזו, אף כשאין פגם וישנו גילוי תחתון, סוף סוף הגילוי בעוה"ז אינו באותה דרגה של הגילוי העליון. והא קמץ שהעליון נקרא י"ה, והתחתון ו"ה.

עזרא בפרשת יתרו על הפסוק (שמות כ, כא) "מזבח אדמה תעשה לי וזבחת עליי את עולותיך ואת שלמיך", וכתב באבן עזרא: "ראיתי מין אחד ישתחוו עצמותיו, שטען על החכמים בעבור שאמרו איהו מקומן של זבחים, כי אמר כי לא מצא בכל התורה זביחה כי אם שלמים, כמו עולה וזבחים, כי עולה דבר בפני עצמו, והזבחים שלמים, כמו ויעלו עולות וזבחו שלמים לה' פרים, וככה בכל מקום. והראיתי לו כי לא דיבר נכונה, כי כתוב וזבחת עליי את עולותיך ואת שלמיך, אז הודה על חטאתו שטען על אנשים נכבדים מכל הדורות הבאים אחריהם."

ובתוס' יו"ט (ריש זבחים) מביא מהרמב"ם שזבחים הוא שם כולל כל הקרבנות. ואע"פ שלשון זביחה לא נאמר בכתוב אלא בשלמים ועולות, ולא בחטאת ואשם (והביא דברי הראב"ע), אין זו קושיא, לפי שלשון תורה לחוד ולשון חכמים לחוד.

וא"כ צ"ב בדברי הפרקי דר"א דמדוע אין מקבלין זבח מן הגויים אי קאי גם על עולה.

ובפירוש 'בית הגדול' על הפרקי דר"א, כתב שלעולם זבח הוא עולה, וכוונת הפרקי דר"א להקשות על לשון הכתוב "ויזבחו זבח", שמשמע שהם עצמם הקריבו, והרי גוי לא יכול להקריב בעצמו אלא רק לשלוח קרבן.

דף נ

הילכתא לפשיחא

דף זה נלמד בו' פרחשון, יום היארצייט של רבי פאיר שפירא פלובלין זצ"ל, מייסד הדף היומי.

הגמ' מקשה מדוע פוסקים הלכה בעניני פיגול, והרי אינו אלא הילכתא למשיחא. ומתקיף אביי דא"כ לא נלמד כלל עניני קדשים, אלא דרוש וקבל שכר, הכי נמי דרוש וקבל שכר. ומתרתצת הגמ' שאמנם יש ללמוד סדר קדשים, אך אין צורך לפסוק הלכה.

עכ"פ מצינו שיש ללמוד דברים אף שאינם מעשיים. ועי' בחוות יאיר (ס' קכד) אודות סדר הלימוד, שלמד מסוגיין שאף כאשר לא יתכן שייצא מהלימוד דבר למעשה בזמן הזה, מ"מ לא נימנע מלימודו, אף שבדאי מעלה יתירה יש בלימוד למעשה.

ומה באמת הטעם ללמוד עניני קדשים שאינם למעשה כיום?

הערוך לנר בהקדמה למסכת מכות מביא בזה שלושה הסברים:

א. מהרהר ייבנה המקדש, וצריכים לדעת את ההלכה. אך קשה לפי"ז מה שהגמ' כאן מתקשה שהלכתא למשיחא, והרי יתכן שמחר יבנה המקדש. ומתרתצים שלכשייבנה בהמ"ק יהיה את מלך המשיח ואלהיו הנביא ויורו מה לעשות.

התוס' בהסברו השלישי כאן נוקט שבדאי פוסקים הלכה בקדשים, אך כאן מדובר על פיגול שהוא עבירה. כלומר שלעתיד לבוא אנשים לא יעשו עבירות, וממילא אינו נוגע בשום זמן.

דברי שאל סנהדרין (דף נא) מבאר ע"פ מה שכתבו המקובלים שלעתיד לבוא יהיה הלכה כב"ש כנגד ב"ה, ונמצא אפוא שגם אם פוסקים היום דבר הלכה, יתכן שכאשר יבנה המקדש, ההלכה תיפסק באופן אחר, ונמצא שהפסק שלנו היום לא היתה בו שום נפקותא. וממילא יש ללמוד הסוגיא אבל לא את ההלכה.

ב. כאשר אדם לומד עניני קרבנות, נחשב כאילו הקריב. והדברים מתחברים

ועכ"פ נמצינו למדים שפרק זה הוא מיוחד ביותר, ולכן נתקן בסדר התפילה, אשרי האומר.

דף תפ

שחיטתן בצפון

בעולת בן צאן נאמר "צפונה", ומשם לומדים לחטאת ואשם. ויש להבין מדוע נלמד דין צפון דוקא בעולה ודוקא בבן צאן. ונביא בזה שתי דרכים.

המשך חכמה (ויקרא א, י) מבאר ע"פ המדרש (ויק"ר ב, יא) שצפון מורה על עקידתו של יצחק שצפון אפרו לזכרון לפני ה' תמיד. והיינו כמו שאמרו בב"ב (כה, א) שרוח צפנית פתוחה, כלומר שמורה על בחירה חפשית. ומורה על הבחירה החופשית שעשה אברהם אבינו שתהיה מסורה נפשו של הישראלי לה', וכמעט ששלל הבחירה מבניו אחריו עד שנעשה טבע הישראלי למסור עצמו על אהבת השי"ת. לכן כתיב רק בבן צאן, וזכר לאילו של יצחק שהוא מן הצאן. ולכן לא נזכר בבן בקר להדיא, דאדרבה, בקר מורה על מעשה העגל אשר נאמר עליו (ברכות לב, ב) "גם אלה תשכנתה", ואינו צפון לפניו.

ובזה מבאר המשך חכמה מה דגבי מליקת עוף אמרינן בגמ' דא"א ללמוד בק"ו שיהיה טעון צפון, שכן אינו טעון כלי, והביאור, דעיקר המקור לכלי נפקא לן מהקרא בעקידה "ויקח את המאכלת", וכיון דבן עוף אינו טעון כלי, הרי דאינו דומה לאילו של אברהם אבינו שהיה בכלי, ועל כן שפיר אינו טעון צפון.

עוד מבאר לפי"ז מה דאין שיער נחשון טעון צפון, משום דאמרינן בתוספתא (ברכות ד, טז) מפני מה זכה יהודה למלכות, לפי שקפץ נחשון ושבתו לתוך הים וקידש שמו של מקום. לכן אינו טעון צפון להזכיר עקידתו של יצחק, שכן הוא עצמו מסר נפש על קדוש השי"ת בים, ולא נזקק לזכרון עקידת יצחק. [אכן יש לתמוה קצת, דשיעור נחשון הכוונה גם לשאר הנשיאים, ובהם לא שייך טעם זה.]

החת"ס (ריש ויקרא) מבאר דבן צאן שהוא פחות מבן בקר מכפר על הרהורי הלב הצפונים וטמונים, ובן בקר מכפר על עשה ול"ת הניתק לעשה דחמירי מהרהורי הלב, על כן נכתב צפון דוקא בבן צאן. ולכן לא נכתב צפון להדיא בחטאת, לפי שעולה מכפרת על הרהורי הלב הצפונים.

וכן ביאר השם משמואל (צו תרע"א). ושניהם הקשו דא"כ מדוע סו"ס צריך צפון בחטאת, והרי אינו בא על הרהורי הלב? ותיריך השם משמואל בשם אביו, דהוא משום שהחטא בשוגג בפועל נגרם לאדם כתוצאה מהרהורים רעים שהיו לו, נמצא דגם חטאת שייכא להרהורי הלב.

ומוסיף השם משמואל להעיר מדוע יש חסרון בהרהורי הלב, הרי אמרינן (תו"כ פרשת קדושים) שלא יאמר אדם אי אפשי לאכול בשר חזיר, אלא אפשי ואפשי ומה אעשה שאבי שבשמים גזר עלי, הרי משמע מכך שאין איסור בהרהורי הלב.

ומיישב ע"פ הראב"ע באיסור לא תחמוד, שרבים תמהו איך אפשר שאדם לא יחמוד דבר יפה ונחמד, ונתן משל כמו שלא יתאוה האיש להיות לו כנפיים לעוף, כי לדבר הנמנע לא יתאוה לו הטבע, כך צריך איש הישראלי לידע שכל דבר שלא ניתן לו מן השמים לא שייך אליו כלל. ואף אנו נאמר שכל שכן דבר שאסרה תורה הוא עוד יותר נמנע מפחמים לאכילה, ומה שאמרו חז"ל אבל אפשי ואבי שבשמים גזר עלי, היינו שאם לא היה גזר היה באמת דבר טוב, אבל עכשיו שהתורה אסרה אין זה רק ועכפמיין לאכילה, ועל כן המשתוקק לעבירה הוא חוטא וצריך כפרה. ולכן כל קרבנות קדשי קדשים טעונים צפון כנגד הרהורי הלב.

ומביא השל"ה בשם האריז"ל בביאור הפסוק (זכריה יד, ט) "ביום ההוא יהיה השם אחד", כלומר לעתיד לבוא כשיהיה התיקון השלם, יתגלה בתחתונים אותו גילוי שבעליונים, ואז לא יהיה בתחתונים ו"ה, אלא י"ה כפי שהוא בעליונים, והשם כולו יהיה שלם - יה"ה.

"לשם יחוד" הוא שאנו רוצים ליחד את הגילוי התחתון - לרצון העליון, ע"י עשיית המצוות. כלומר להביא לגילוי של רצונו בתחתונים.

ומעתה נראה שזה הפירוש בכוננת "לשם השם ולשם ניחוח". לשם השם היינו לעשות את הרצון העליון. לשם ניחוח הוא להוציא מן הכח אל הפועל את אותו רצון, בתחתונים. ואפשר שדברים אלה נכללים בדברי הבאר מים חיים.

דף תצ

פרק איזהו פקומן

פרק זה מתייחד משאר פרקים שבש"ס. בטור (או"ח סי' נ) כתב: וקבעו לשנות משנת איזהו מקומן וכו' אחר פרשת התמיד. וביאר הב"י (בשם הרא"ה) הטעם, לפי שאין בכל אותו פרק מחלוקת והיא משנה ברורה למשה מסיני.

וכבר הקשו המפרשים שאמנם לא מוזכרת מחלוקת להדיא, אך יש דברים ששנויים בפרק זה שאינם מוסכמים, וכגון מה שנאמר במשנה ששפיכת שיריים בחטאות הפנימיות לא מעכבא, ודבר זה שנוי במחלוקת, ועוד.

וכבר עמד בזה הריטב"א בחידושו ל"ע"ז (יט, ב), אחרי שהביא את דברי רבו הרא"ה הנ"ל, מוסיף: "ואעפ"י שאין כולו הלכה, דהא קתני הפסח אינו נאכל אלא עד חצות, ואנן קי"ל לדעת רבינו הרמב"ן ז"ל כרבי עקיבא דס"ל אכילת פסחים כל הלילה... מ"מ אחר שנשנה כל הפרק כולו בלא מחלוקת כלל הוא ראוי לשנות יותר משאר פרקים", כלומר שסוף סוף לא הוזכרה מחלוקת להדיא במשנה.

בתפארת ישראל על המשניות (יבן אות כד) מדייק מלשון "קלעים" שהוזכרה כאן, והיא לשון המתאים למשכן (שכן במקדש לא היו קלעים), משמע מכך שלשון פרק זה נמסרה לנו כמו שנשנתה בזמן משה רבינו ע"ה, ומהאי טעמא אומרים פרק זה בכל יום. ומציין התפא"ל לדבריו במכות (פ"ג בועז אות ג) דבכל משנה שאין בה מחלוקת כך היתה מסורה בלשונה וכהויתנה ממושה רבינו ע"ה. אלא שצריך להוסיף על דבריו, שהלא נזכרו במשניות אלה גם דברים שיש בהם מחלוקת, אך פירוש הדבר הוא שיש מחלוקת מה בדיוק נמסר כמושה, אך יסוד המשניות ועיקרן הוא כפי שנמסרו לנו ממושה.

[אמנם הגר"ר מרגליות זצ"ל נחלק על התפא"י ומבאר שהטעם שנקטה המשנה לשון 'קלעים', משום שבתחילת בית שני היו קלעים, עיי"ש].

באריז"ל (שער הכוונות דרושי תפילת השחר דרוש ג) כתב: "עוד יש טעם אחר למה שנהגו לומר פרק איזהו מקומן לא זולתו, מפני שאין שום פרק בכל המשניות בלתי מחלוקת, לבד פרק זה, ונקרא הלכה פסוקה. והנה בעליית העולמות אנו צריכים אל השלום ולא אל המחלוקת, ולכן בחרו פרק זה כנוכח". כלומר שבתחילת התפילה יש עניין על פי קבלה להביא פרק זה שאין בו מחלוקת משום מה שנפעל באותה שעה.

וביסוד ושורש העבודה (שער האשמורת) כתב: "ופרק איזהו מקומן, יעיין האדם בכתבי האריז"ל ויראה גודל מעלתה, שכל משנה ומשנה של פרק זה הוא תקון בפ"ע בעולמות העליונים, לכן יזהר לאומרה בהבנת פירושה ובמתן. ומומשיך ואומר שאדם שאינו יודע את הכוונות, יכונן שרצונו לעשות נח"ר לבורא ית', ואז בודאי תעשה אמירתו רושם ותקינה בעולמות העליונים, כי רחמנא ליבא בעי, "וכוונה זו של עשיית נח"ר לבוראנו ית', היא כוונה נפלאה ועצומה בכל העבודות, ובפרט באמירת תקוני התפילות ולמוד תורה הקדושה".